

РЕЦЕНЗИЯ

на дисертационния труд на Вяра Кирилова Белова

на тема: Социализация на музейните обекти в Трявна”

за получаване на образователна и научна степен “доктор” с научни ръководители проф. д-р Симеон Недков и проф. д-р Жоржета Назърска по професионално направление

3.5. Обществени комуникации и информационни науки Докторска програма

„Книгознание, библиотекознание, библиография - междусекторни ресурси: библиотеки-музеи- архиви“

от проф. д-р Светла Бориславова Димитрова, директор на Регионален етнографски музей на открито “Етър” - Габрово

Вяра Кирилова Белева работи като екскурзовод в Специализиран музей за резбарско и зографско изкуство гр.Трявна от 1992 г. до настоящия момент. Има магистърска степен по Маркетинг в туризма, Туроператорска и туристическа агентска дейност, Бизнес комуникации и етикет в туризма от ВТУ „Св. Св. Кирил и Метдий“ гр. Велико Търново. Владее добре френски и руски език, а на основно ниво - английски език.

По доктуратурата са спазени всички правила и срокове, разписани в Закона за развитие на академичния състав и в Правилника на СУ „Св. Климент Охридски“. Нарушения не са допуснати. За тема на дисертационния труд е избран проблем, свързан със социализацията на музейните обекти в Трявна. Тясната, на пръв поглед рамка на работата, съдържа в себе си достатъчен потенциал да се развият и защитят тези, отнасящи се до разнообразните музейни експозиции в града и до социализацията на богатото му културно наследство. Актуалност е основната характеристика на темата, но към нея могат да се добавят достоверност, полезност, разбираемост. Макар да не е изведен като въпрос за решаване, чрез разработката докторантката се опитва да отговори на две от изискванията към музейните институции, поставени от теоретичите на новата музеология. Става дума за по-активното участие на публиките в музейното преживяване и за демократизиране на достъпа до експозициите.

Дисертационният труд следва класическия модел на подобни изследвания. Той се състои от увод, три глави, заключение, използвани източници, списък на съкращенията, на таблиците, на фигурите и приложения. Общият обем е 311 страници, от които текстът е 261 страници.

В увода е обоснован избора на темата. Според докторантката той е продиктуван от богатото културно наследство на град Трявна, датиращо от времето на Възраждането и новото време и съхранено в разнообразни музейни обекти. Тя аргументира актуалността на изследването, неговата значимост и приложимост. Актуалността на темата се предопределя от успешното налагане през последните десетилетия на Трявна като привлекателна туристическа дестинация. Този процес е допълнен и обогатен от наложените се тенденции на ускорено развитие на културния и творческия туризъм, на

необходимостта от съчетаване на процесите на глобализация и на опазване на националната и регионалната идентичност. Добрите примери, свързани с културното наследство трябва да се изследват, популяризират и използват като модели за прилагане на различни места. Докторантката правилно определя значимостта на проучването си, като още в увода обяснява, че дисертацията дава отговор на въпроси, отнасящи се до лесното и пълноценно възприемане на музейните експозиции, предлага възможности за социализация на културното наследство чрез интерактивни средства и провокира специалистите да мислят за нови атракции.

Ясно е определен обекта на изследване - музеите в Трявна и недвижимите културни ценности, в които те са разположени. Посочени са целите и са формулирани осем задачи за решаване в хода на разработката, като крайната цел е съставяне на концепция за по-нататъшна социализация на културното наследство в града. Описани са основните методи на изследване и илюстриране на избраната тема. Посочени са сферите на познание, в които дисертацията има проекции - музеология, история, изкуствознание. Времевият обхват на проучването обхваща XIX-XXI век, а териториалният - град Трявна. Изполвани са 151 източници. В увода е направен преглед и на научни разработки, които имат връзка с темата на дисертацията.

Първа глава на научния труд е озаглавена "Опазване на недвижимото материално наследство". Тя има предимно теоретичен характер. Подбрани и разгледани са международни документи и актове, имащи отношение към недвижимите културни ценности - конвенции на ЮНЕСКО и Съвета на Европа, стратегия на комитета на министрите на Съвета на Европа, харта на ИКОМОС и документа за автентичност от 1994 г. Селекцията е направена така, че да очертае границите, в които се разполага и развива във времето точно този вид наследство. След международните документи, следва позоваване на българското законодателство, което е коментирано в неговото развитие от Освобождението до наши дни. Не се разглеждат археологическите недвижими културни ценности, които не са обект на дисертацията. В тази част е посочено актуалното състояние на регистъра на недвижимите културни ценности и са дадени характеристики на отделните видове паметници. Изведени са съществуващи проблеми по документирането на недвижимите културни ценности и режимите на опазването им.

Регионалната халактеристика е очертана чрез представяне на Тревненската архитектурна школа. Внимателно са открити спецификите в тревненската възрожденска къща. Посочени са имена на тревненски майстори и техните обекти. Не са използване оригинални документи, а проучвания на други автори. Специално внимание е отделено на сградите и съоръженията около централния площад - часовникова кула, мост, чешма, църква, училище.

Част от първа глава е посветена на жилищното строителство в града през Възраждането. Благодарение на интервю с майстор строител докторантката прави описание на всички строителни елементи, използвани при изграждане на така типичните за централна Стара планина каменни покриви на къщите. Посочени са видовете строителни материали и тяхната роля в изграждане на къщата. Очертана е спецификата при тревненските домове и въз основа на паралели е предоставена информация за уредбата и значението на всяко отделно помещение (чардак, одая, къщи, соба). Внимание е отделено на украсата на тавани, колони, капители, врати, иконостаси, изпълнена основно с дърворезба. Вяра Белова подчертава особеностите на тревненската дърворезбарска школа - плитка резба, геометрични и флорални елементи.

Втора глава на дисертацията е озаглавена “Създаване и социализация на музеите в Трявна”. Тя е в обем на 59 страници (85 - 144). Започва се със специализирания музей по резбарско и зографско изкуство. Тази част е разработена основно върху документален материал, съхраняван в държавния архив в Габрово и специализирания музей в Трявна. Проследява се идеята за създаване на музея, развитието му през годините, регистрирането и обявяването на различни недвижими паметници на културата в града.

Следва анализ на Даскаловата къща, откупена за музейни нужди през втората половина на миналия век. Изтъкнати са особеностите на къщата и индивидуалната ѝ стойност. Разгледени са етапите при създаване на музейната експозиция и нормативните документи, които съпътстват този процес. Липсват обаче данни и анализи от обсъждания и коментарии по тематико-експозиционния план. Описана е експозицията на Даскаловата къща от първата половина на 60-те години на XX век. Подробно представяне е направено и на пристройката към Даскаловата къща, където е разгъната темата дърворезба. Тя е реализирана, както посочва в изследването В.Белева чрез възстановка на работилница и представяне на експонати с овчарска, църковка и битова резба. Майсторите присъстват чрез фотографии, разположени върху едно табло. Отделено е внимание и на училището по резбарство. На втория етаж в пристройската е разработена темата зографство. Тук освен снимки, родословни дървета, икони и други експонати има и документи - удостоверения, писма, скици, както и книги. В дисертационния труд докторантката отбелязва преустройството на тази експозиция през 1984 г. и превръщането ѝ в място за представяне на резбарското изкуство от началото на XX век.

Друг обект, представен в изследването е Славейковата къща. Посочени са типичните за епохата помещения, както и особеностите, наложени в разпределението на стаите, свързани със заниманията на Петко Славейков. Открито е, че в първата експозиция, уредена през 1964 г. експонатите, свързани със семейството на Славейков са малко, но акцентът е поставен върху тях. През 1966 г. в приземния етаж е уредена документална експозиция, а на следващата година къщата е обявена за паметник на културата. През 1972 г. документалната експозиция е обновена въз основа на разработен и рецензиран тематико-експозиционен план. Ново обновяване е осъществено след спечелен проект на община Трявна през 2013 г.

Следващия обект, представен във втора глава на дисертацията е Старото школо. В дисертацията, въз основа на публикацията на Б. Даскалов, посветена на 100 годишнината на Тревненското училище, е направено пълно описание на сградата и на предназначението на отделните помещения. Разбира се, че училището включва освен помещения за обучение и физически занимания, пансион за учители и ученици, театрален салон, обща стая за събирания на чорбаджии по обществени въпроси с книги, списания и вестници в нея, занаятчийски дюкяни, стаи отдавани под наем на различни сдружения и организации. След 1897 г., поради повреди нанесени от придошлата Тревненска река, е построено ново училище, а сградата се приютява общинското и полицейското управление, аптеката и читалището. Сградата е превърната на по-късен етап в музейна експозиция за постоянни и временни изложби и място за администрация на музея. Помещенията откъм площада се ползват за дюкяни на различни занаяти. През 1975 г. е уредена изложба за учебното дело и са представени дарени колекции от марки и картини. През 2005 г. е направена и възстановка на класна стая. В. Белева споменава и другите експозиции, свързани със творчеството на твореца Иван Попдимитров, на

Димитър и Никола Казакови, на времеизмервателни уреди от средновековието до края на XIX век.

В тази част на главата от дисертацията е представена и Райковата къща, паметник на културата от 1967 г., когато е уредена първата експозиция в нея. Тя представя битата в Трявна в края на XIX и началото на XX век. Забележителна е с две обстоятелства. Строена е от видния тревненски майстор Димитър Сергюв и е роден дом на проф. Пенчо Райков. Подробно са описани всички помещения и експозиционните елементи в тях. Посочени са специфики и особености, като са подчертани типично градските елементи, които навлизат в битата по време на представения период. Добре би било да се анализира какви са възможностите на този обект за обогатяване на историческото познание на посетителите и за провокиране на размисли за влиянието на битата върху духовния живот на обитателите.

Музейна експозиция е разположена и в родната къща на революционера Ангел Кънчев, обявена за паметник на културата през 1967 г. Три години по-късно в нея е уредена експозиция, чийто план е одобрен от 18 членна комисия. Тя е неколкократно обновявана през годините, като последното е от 2005 г. Състои се от две части - битова и документална. Малкото лични вещи на революционера са изложени като реликви. Документална част представя националносвободителните борби в Трявна и разказва за местните революционни дейци.

Последният музеен обект, описан във втора глава е „Тревненска иконописна школа“. Въз основа на архивни документи, краеведски съобщения и две основни проучвания на А. Божков и Е. Серафимова е представено неговото създаване, развитие и тематична уреденост. Мисля, че докторантката е пропуснала възможността да обясни какво кара Великотърновската митрополия да предостави 99 от своите най-ценни икони за уреждане на музея, а Регионален исторически музей във Велико Търново да допълни колекцията с други 38 броя. Обстоятелство, което в наши дни трудно би могло да се случи.

Съществена част от втора глава докторантката посвещава на промените в музейното дело в края на XX век, когато от социалистическа, т.е. държавна, се преминава към капиталистическа, т.е. пазарна икономика. Тези процеси се отразяват съществено на музейното дело в страната. От промени се нуждае законодателството и финансирането, а от гражданска защита запазването на паметниците. В. Белева проследява измененията, които настъпват в тревненските музеи – първоначално намаляване на числения състав, стесняване на дейността, въпреки проблеми запазване постъпленията във фондовете. Постепенно стабилизиране в началото на настоящия век, придобиване статут на юридическо лице и възможност за усвояване на собствени приходи. Въпреки някои реституционни решения на местната власт, музейните обекти като цяло се запазват. В този раздел внимание е отделено на промените в законодателството, отнасящо се до музеите и осъществено през 1995 г. с изменения в ЗПКМ, също така на финансирането, на посетителите и т.н. Според мен би било по-коректно, ако представянето на измененията в национален план предшества тези в музеите на Трявна. Такъв подход би осигурил възможност за по-добри сравнителни анализи.

Трета глава в дисертацията носи заглавие “Проекти за социализация на музейните обекти в Трявна”. Тя е в обем на 111 (145 -256) страници. Първата част е теоретична. В нея се изяснява значението на термина социализация по отношение на културното наследство и къде се среща неговото употреба в законодателството и

стратегическите документи. Докторантката е пропуснала да отбележи (стр. 148), че в Националната стратегия за развитие на българската култура през следващото десетилетие има поставен акцент върху модернизирването на българските музеи като основен субект, който представя културно-историческото наследство. Тя се спира единствено на стратегическите цели, но така не се разбира, че те се отнасят за самата институция музей. Авторката предлага метода на Нина Дебрюне за социализация на културното наследство (стр.151-165) и описва подробно всички стъпки и институциите, които имат отношение към неговата реализация. Следва раздел за социализацията на музеите през настоящия век. Като добри практики са посочени Европейската нощ на музеите, Европейските дни на наследството, атракции, анимации и конкретни дейности, реализирани от музейните институции в Трявна. Създадена е таблица за броя на образователните занимания през 2015-2020 г. и броя на участниците в тях. Докторантката обаче пропуска да направи анализ на данните в нея, което би подпомогнало работата на музея при последващо планиране и надграждане (с.178). Част от изследването е посветено на обновяването на съществуващите и създаване на нови музейни експозиции в Трявна - експозиция Дърворезба, Музей за азиатско и африканско изкуство, Възстановка на стая от взаимно училище, Градски бит на тревненци от края на XIX и началото на XX век, Учебно, просветно и културно дело в Трявна през XIX век и др. Описанието и обяснението на материалите, използвани при възстановката на взаимното училище е полезно помагало, което може да послужи и на други музеи, които имат намерение да уреждат подобни експозиции. В трета глава на дисертацията има раздели, посветени на популяризиране на културното наследство и неговата валоризация. Посочени са участията в туристически изложения и начините на представяне на тревненските музеи в тях. Публикувана е таблица с брой на туристите, но за съжаление отново липсва задълбочен анализ. Изяснено е понятието валоризация на културното наследство и компонентите, които определят валоризацията. Посочена е ролята на музейните институции, като посредник между културните ценности и културния туризъм. Като част от процеса на социализация през XXI век В. Белева сочи използването на новите технологии. След общо въведение в темата, тя се спира подробно на някои от най-разпространените в музеите технически устройства - кюаркодове, мобилни приложения, социални мрежи, уеб сайт, виртуална и добавена реалност, интерактивност, холография. Всички те са подкрепени с примери от страната и извън нея. Примерите могат да послужат на музеите в търсенето и прилагането на правилното решение за своите експозиции с цел по-доброто им представяне пред публика. В. Белева смята, че създаването и използването на холограмни изображения би позволило на музея в Трявна да показва прекрасни образци на Тревненската архитектурна школа, които са изградени на различни места в страната. Тя обаче много правилно отбелязва, че всичко трябва да се прави премерено, за да се запази автентичността, като същевременно се даде възможност на повече хора чрез новите технологии да се провокират към физическо посещение на експозициите.

Четвърта част на трета глава в дисертацията е посветена на проекти и програми за социализация на тревненските музейни обекти. Една част от тях са финансирани с европейски средства по оперативна програма „Регионално развитие”, други от министерството на културата. Докторантката отделя място да обоснове необходимостта не само от консервационно-реставрационните дейности и атракции, но и от анимиране на музейните експозиции, чрез въвеждане на образователни програми. Описана е програмата „Рада госпожина”, създадена през 2014 г., която е предназначена за

ученици от началната до края на основната степен. Чрез нея се усвояват знания за образованието през Възраждането, но също така и за живота на града през тази епоха. Очертано е значението и на документалното кино за обогатяване на музейните експозиции и предоставяне чрез него на повече информация по достъпен начин. Като добър пример е приведена мобилната изложба „От ръката тревненска”, която представя най-популярните тревненски занаяти – иконопис, дърворезба и архитектура, но и такива които са малко познати като розопроизводство, казаслък, куюмджийство, мутафчийство. Изложбата е представена в различни музеи в страната, особено след популяризирането ѝ по време на панаира на музейните изложби в Русе през 2016 г. В този раздел е посочено и преустройството на постоянната експозиция в къщата-музей, посветена на Ангел Кънчев, реализирано на проектен принцип под името „Остави името си безсмъртно”. Докторантката откроява постиженията на музейния разказ, които надграждат знанията на учениците за революционното минало и участието на Ангел Кънчев и на тревненци в борбите за национално освобождение. За основа тя използва тематико-експозиционния план, разработен от трима уредници в музея. Оценява важноста на новосъздаденото специално пространство за образователни програми на деца и ученици от началната степен под формата на тематични работилници и прожекция на документални филми.

Внимание В. Белева отделя и на проявленията на пандемията от коронавирус (2020 г.) върху посещенията в тревненските музеи. Прави извод, че новата ситуация налага решаването на отдавна отлагани проблеми като дигитализация на фондовете и използване на дигитални платформи.

Последната част на дисертацията е заключението, разгърнато върху 4 страници. В него Вира Белева отново изтъква значението на социализацията на културното наследство като предпоставка за неговото опазване и представяне пред все по-разнообразни публики. Посочва две много важни стъпки в тази посока: децентрализация на управление на наследството и активно привличане на местните общности.

Следва списък на използваните източници. Те са разделени на архивни, теренни, базирани на личните наблюдения на докторантката, публикувани източници, научни изследвания и публикации в интернет. Не са използвани публикации на чужди автори по проблеми на социализация на културното наследство, макар в интернет пространството да има доста такива. Те биха дали възможност по-добре да се очертае стореното в музейните обекти в Трявна по изследваната тема.

Направен е списък на използваните съкращения, списък на поместените в текста таблици (7 бр.), списък на илюстрациите (61 бр.). Според мен последният служи единствено като ориентир към съдържанието. Има повторение на информацията в него и към всяко от приложенията на дисертацията, което раздува обема, без да има съществено практическо значение.

Езикът в изследването е ясен и точен. Има допуснати печатни грешки, които се надявам при публикуване на дисертационният труд да бъдат отстранени.

Авторефератът коректно отразява съдържанието на дисертационния труд. Докторантката добре е формулирала научните и научни-приложните приноси на изследването. Посочва 11 публикации по темата на дисертацията, което е значително повече от необходимото за целта количество. Повечето са четени като научни съобщения на различни конференции и след това са отпечатани в сборници. Има и публикации в Известията на Специализирания музей в Трявна.

В дисертационния труд се обобщава развитието на музейните институции в Трявна в един продължителен период обхващащ епохи с различно отношение към паметниците на културата и музейните експозиции. Приведени са примери и практики, които позволяват по-добра социализация на културното наследство. Направена е връзка с международното и националното законодателство. Проследена е връзката социализация на културното наследство – повишаване на туристическия поток. Дисертацията би спечелила, ако докторантката бе направила сравнения със социализацията на други музеи с подобен статут в страната. По този начин още по-добре би открила постиженията и проблемите, които предстоят да се решават конкретно пред музеите в Трявна и в страната.

Въпреки някои пропуски и слабости, считам, че изискванията за съдържанието на дисертационните трудове, посочени в чл. 6, ал. 3 от Закона за развитие на академичния състав в Република България в предложения дисертационен труд в общи линии са изпълнени. Давам положителна оценка на дисертационния труд на Вяра Белева, предоставен по процедурата за придобиване на образователната и научна степен „доктор“.

31 юли 2021 г.

Габрово

проф. д-р Светла Димитрова